

Katılım Bankalarında Uygulanan Murâbaha Sözleşmesinde Riskin Ortaya Çıkışı*

The Emergence of Risk in Murâbaha Contracts Applied in Participation Banks

Kübra ERTÜRK**

Öz

İnsan hem temel ihtiyaçlarını karşılamak hem de daha fazla mal elde etmek için çeşitli ticari sözleşmeler yapar. Ticari sözleşmeler sonucunda kâr elde edilme ihtimali bulunduğu gibi zarara maruz kalınma ihtimali de bulunur. Bu sebeple ticari sözleşmelerin özünde risk yer alır. İslam hukuku açısından kâr da üstlenilen risk karşılığında hak edilir. Risk ticari sözleşmelerin özünü ve işleyişini etkilediği gibi, bu sözleşmelerden elde edilen gelirin meşruiyetini de etkiler. Bu sebeple riskin hem olumsuz yönünü hem de akitlerin meşruiyeti için gerekli olduğu yönünü öne çıkaran tanımları bulunur. Bu çalışmada riskin akitlerin meşruiyeti için gerekli olan yönü, katılım bankacılığında uygulanan murâbaha sözleşmesi çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu minvalde çalışmada klasik fukahânın görüşleriyle çağdaş sözleşme maddeleri karşılaştırılmaktadır. Akitlerin meşruiyeti için gerekli olan riskin özelliği zararın yanı sıra kâr sonucunu ortaya çıkarmasıdır. Böyle bir sonucun ortaya çıkmasının gerekçesi mülkiyet ve mülkiyet gereği malda söz konusu olabilecek tüm risklerin üstlenilmesidir. Gelire sahip olmanın temel şartının mülkiyete bağlı olarak risk üstlenmek olduğuna dikkat çeken âyetler ve hadisler de mevcuttur. Bu çalışmada ilgili naslar risk çerçevesinde değerlendirilecektir. Ticari bir sözleşme olan murâbaha sözleşmesinin hem özünün ve işleyişinin hem de bu sözleşmeden elde edilen gelirin câiz olabilmesi için bu ticari faaliyette de akdi yapan tarafların risk üstlenmeleri gereklidir. Ancak katılım bankaları murâbaha sözleşmelerine ekledikleri birtakım maddelerde tüm riskleri müşterilerine yükleyerek kendilerini karşı karşıya kalabilecekleri risklerden korumak suretiyle gelir elde etmeye çalışmaktadırlar. İşte bu durum katılım bankalarında uygulanan murâbaha sözleşmesinin meşruiyetine dair tartışmaların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Dolayısıyla katılım bankaları, murâbaha sözleşmelerine ekledikleri maddeleri İslam hukuku ilkelerine uygunluk açısından tekrar değerlendirmelidir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Katılım Bankacılığı, Risk, Murâbaha Sözleşmesi, Kâr.

Abstract

People contract various commercial contracts both to meet their basic needs and to obtain more goods. As a result of commercial contracts, there is the possibility of making a profit as well as the possibility of insecurity. Risk is at the core of commercial contracts. Profit is also earned in return for the risk undertaken. Therefore, risk affects the essence and functioning of commercial contracts as well as the legitimacy of the income obtained from these contracts. There are definitions that emphasise both the negative aspect of risk and the aspect that it is necessary for the legitimacy of contracts. This study examines the aspect of risk that is necessary for the legitimacy of contracts within the framework of the murabahah contract applied in participatory banking. While dealing with this issue, the views of the classical jurists will be compared with the contemporary contractual clauses. The characteristic of

* Bu makale yazarın Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalında hazırlanan “İslam Hukukunda Risk Kavramının Akitler Açısından Tahlili” isimli Doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, erturk1834@gmail.com, ORCID: 0009-0001-0039-3911, Research Article/Araştırma Makalesi, Received/Geliş Tarihi: 03/06/2025, Accepted/Kabul Tarihi: 28/07/2025, Published/Yayın Tarihi: 18/09/2025.

risk, which is necessary for the legitimacy of contracts, is that it leads to profit. The justification for the emergence of such a result is ownership and the assumption of all risks that may be involved in the property due to ownership. There are also verses and hadiths that draw attention to the fact that the basic condition for having income is to assume risk due to ownership. For this reason, in our study, the relevant verses will be evaluated within the framework of risk. In order for both the essence and functioning of the murabaha contract, which is a commercial contract, and the income obtained from this contract to be permissible, it is necessary for the contracting parties to assume risk in this commercial activity. However, participation banks try to generate income by protecting themselves from the risks they may face by imposing all the risks on their customers in some articles they add to murabaha contracts. This situation has led to criticism of the murabaha contract applied in participation banks. Therefore, participation banks should reevaluate the clauses they add to murabaha contracts in terms of compliance with the principles of Islamic law.

Keywords: Islamic Law, Participation Banking, Risk, Murabaha Contract, Profit.

Giriş

Kâr elde etme amacıyla bir malın alınıp satılması anlamına gelen ticaret¹, doğası gereği kendine özgü birtakım riskleri içerisinde barındırır. Karşılaşılan riskler neticesinde zarara uğranılabileceği gibi üstlenilen risk karşılığında kâr da elde edilebilir. Bu sebeple ticari eylemler teşebbüste bulunma cesaretini gerektirir. Ticari eylemler neticesinde elde edilen kâr da garanti edilmiş bir kâr değildir. İşte bu durum ticari eylemi, risk üstlenmeden gelir elde etme hedefi üzerine kurulu olan ribâ eyleminden ve dolayısıyla kârı ribâ eylemiyle elde edilen karşılıksız fazlalıktan ayıran önemli bir noktadır.

Mal satın almayı isteyen insanlar bazen ellerinden yeterli miktarda para olmadığı için arzu ettikleri malı satın alamayabilirler. Böyle bir durumda insanlar arzu ettikleri mala sahip olabilmek için murâbaha sözleşmesi yaparlar. Gününüzde ise bu akit türü temel amaçlarının faizsiz işlem yapma olduğunu belirten katılım bankalarının en çok yaptığı sözleşme türüdür. Murâbaha sözleşmesinin ticari bir sözleşme olması tarafların risk üstlenmelerini gerekli kılar. Bu malın mülkiyetine sahip olmanın gereğidir. Ancak katılım bankaları sözleşmelerine ekledikleri bazı maddelerle tüm riskleri müşterilerine yükleyerek kendileri risk üstlenmeden gelir elde etmektedir. Risk ve getiri dengesini ihlâl eden bu yöntem gelirin ancak üstlenilen risk karşılığında elde edilebileceğine dikkat çeken naslarla çelişir. İşte bu durum katılım bankalarında uygulanan murâbaha sözleşmesinin ve bu sözleşme neticesinde elde edilen gelirin meşruiyetine dair tartışmaları beraberinde getirir. Bu çalışmanın temel amacı risk meselesini murâbaha sözleşmesi çerçevesinde ele almak ve katılım bankalarında uygulanan murâbaha sözleşmesinin meşruiyetine dair yapılan tartışmaların hangi sebeplerden kaynaklı olduğunu ortaya koymaktır. Böylece biz bu çalışmayla fıkının bu güncel meselesinin çözümüne bir katkı sunmayı amaçlamaktayız. Çalışmada meselenin etraflıca incelenebilmesi için öncelikle kavramsal çerçeve başlığı altında; risk kavramına ve murâbaha sözleşmesine yer verilecektir. Daha sonra da risk üstlenmenin gerekliliğini belirten ilgili naslara yer verilecek ve naslar risk merkezli olarak incelenecektir. Ardından günümüz katılım bankacılığında uygulanan murâbaha sözleşmesi klasik fukahânın görüşleriyle karşılaştırılarak risk çerçevesinde ele alınacaktır.

¹ Hayreddin Karaman - Mustafa Çağrı, *Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsiri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2007), 2/50.

1. Kavramsal Çerçeve

Risk unsuru sözleşmelerin geçerliğine ve dolayısıyla sözleşmelerden elde edilen gelirlerin meşruiyetine etki eden önemli bir unsurdur. Bu sebeple meselenin anlaşılabilmesi için öncelikle risk kavramını ve akabinde murâbaha sözleşmesini açıklamak gerekir.

1.1 Riskin Sözlük ve Terim Anlamı

Türkçe sözlükte, “riziko, zarara maruz kalma tehlikesi” olarak ifade edilen riskin², Arapça karşılığı muhâtara (مخاطرة) kelimesidir. Muhâtara sözlüklerde “tehlikeye çok yaklaşmak”³, “kişinin malını ve canını tehlikeye atması”⁴, “bahse girmek”⁵, “var olmayla telef olma arasında gidip gelmek”⁶ anlamlarına gelen “ha-ta-ra: ح-ط-ر” fiilinden türemiştir. Hatara fiilinden türeyen muhâtara (risk) kelimesi ise sözlüklerde “zarar ve tehlike”⁷, “kumar”⁸, “mürâhene (bahis)”⁹ ve “garar”¹⁰ anlamlarına gelir.

Risk terim olarak ise, “olumsuz neticelerin ortaya çıkma olasılığı”¹¹, “getiriye olumsuz etkileyen hadiselerin meydana gelme olasılığı”¹², “elde edilmesi beklenen gelirin elde edilememesi olasılığı”¹³, “arzu edilen sonuçların gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine dair

² <https://sozluk.gov.tr/>, TDK, “Risk” (12 Aralık 2023).

³ Ebû ‘Abdurrahmân el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, thk. Mehdi el-Mağzûmî - İbrâhîm es-Sâmerrâî (Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, 1988), “h.t.r.” mad., 4/214; Ebû Naşr İsmail b. Hammâd el-Cevherî el-Fârâbî Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu'l-luğa ve şihâhu'l-arabiyye*, thk. Ahmed ‘Abdulğafûr ‘Atîr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1407/1987), “h.t.r.” mad., 2/648; Muhammed b. Mükerrrem b. Ali Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414), “h.t.r.” mad., 4/252; Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. ‘Alî el-Hamevî el-Feyyûmî, *el-Mişbâhu'l-munîr fî ġarîbi's-şerhi'l-kebîr* (Beyrut: el-Mektebetu'l-İlmiyye, ts.), “h.t.r.” mad., 1/173; Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhtâ* (Beyrut: Müessesetü'l-Risâle, 2005), “h.t.r.” mad., 386; Muhammed b. Muhammed b. ‘Abdurrezzâk ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, thk. Heyet (b.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.), “h.t.r.” mad., 11/197; i'dad İbrâhîm Mustafa vd., *el-Mu'cemü'l-vasît* (y.y.: Dâru'd-Da'Ve, ts.), “h.t.r.” mad., 1/243.

⁴ Halîl b. Ahmed, “h.t.r.”, 4/214; Ebû Naşr el-Cevherî, “h.t.r.”, 2/648; İbn Manzûr, “h.t.r.”, 4/252; Feyyûmî, “h.t.r.”, 1/173.

⁵ Ebû Naşr el-Cevherî, “h.t.r.”, 2/648; Feyyûmî, “h.t.r.”, 1/173; el-Fîrûzâbâdî, “h.t.r.”, 386; Zebîdî, “h.t.r.”, 11/197.

⁶ Feyyûmî, “h.t.r.”, 1/173; Mustafa vd., , “h.t.r.”, 1/243; Komisyon, *el-Mevsûatü'l-fikhiyye* (Kuveyt: Vizaretü'l-Evkaf ve's-Suunni'l-İslâmiyye, 1427), 19/205.

⁷ Ebû Manşûr ‘Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl eş-Se‘âlibî, *Şimâru'l-kulûb fî'l-muğâf ve'l-mensûb* (b.y.: y.y., ts.), “h.t.r.”, 195; Ebû Hazm Ahmed Şîrbâsî, *el-Mu'cemü'l-iktisâdiyyi'l-islâmî* (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1981), “h.t.r.”, 135; Aygan Öney, *İktisadi ve Ticari Terimler Sözlüğü* (Ankara: Turhan Kitapevi, 1978), “Risk”, 262.

⁸ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), “Muhâtara”, 392; Muhammed İmâre, *Kâmûsü'l-mustalahâtü'l-iktisâdiyyefi'l-hadâretü'l-islâmiyye* (Beyrut: Dâru's-Şûrûk, 1993), “h.t.r.”, 195; Şîrbâsî, “h.t.r.”, 135.

⁹ Ebû Naşr el-Cevherî, “h.t.r.”, *Tâcu'l-Luğa*, 2/648; İbn Manzûr, “r.h.n.” 13/189; el-Fîrûzâbâdî, “r.h.n.”, 1202; İmâre, “h.t.r.”, 195; Şîrbâsî, “h.t.r.”, 135.

¹⁰ İbn Manzûr, “ğ.a.r.r.”, 5/14; Şîrbâsî, “h.t.r.”, 318.

¹¹ Merve Ercan Kalkan - Veli Deniz, “Risk Kavramı Üzerine”, *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi* 13/48 (2013), 43.

¹² Şiir Yılmaz, *İktisat Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011), “Risk”, 358.

¹³ Hamza Abdülkerîm Muhammed Hammâd, *Mehâtürü'l-istismâr fî'l-mesârifü'l-islâmiyye* (Amman: Dâru'n-Nefâis, 2008), 31.

belirsizlik içeren durum”¹⁴ “belirli bir zaman diliminde, mevcut koşullar altında, gelecekte meydana gelebilecek sonuçların değişimi”¹⁵ şeklinde tanımlanmıştır.

Risk kavramına ilişkin bu tanımlara bakıldığında “belirsizlik” ve “olasılık” unsurlarının öne çıkarıldığı görülür. Ancak bu genel yaklaşımların yanı sıra, riskin ticari faaliyetler için vazgeçilmez bir unsur olduğunu ve dolayısıyla kâr sonucunu ortaya çıkaran bir özelliğe sahip olduğunu vurgulayan tanımları da bulunur. Bu bağlamda risk “ticari işlemlerde kâr elde etme amacıyla zarara katlanmayı göze alma” şeklinde tanımlanabilir.¹⁶ Muhammed Bâkır es-Sadr (ö.1980) ise ticaretle uğraşan bir kişinin, yaptığı ticari faaliyetin sonucunun belirsizliğinden korkması sebebiyle bazen bu eylemden geri adım atabileceği bazen de korkularını aşarak zarar etme olasılığına rağmen ticari eylemi gerçekleştirmeye çabalayacağını, riskin de insanı tedirgin eden ancak aynı zamanda zarara uğrama ihtimaline rağmen kişiyi ticari bir girişime iten özel bir duygu olduğunu dile getirir.¹⁷ Görüldüğü üzere ona göre risk cesaretin ve girişimciliğin ismidir. Portekizcede de risk kelimesi cesaret anlamında kullanılmıştır.¹⁸ Fukahâdan Ebu Zehre de (ö.1974) riskin malın bir bölgeden başka bir bölgeye taşındığı ticari bir eylemle ortaya çıkabileceğini ve malın taşındığı mesafe uzadıkça hem karşı karşıya kalınan riskin hem de elde edilecek kâr miktarının artacağını belirterek¹⁹ riskin ticari faaliyetler için zorunlu olduğuna ve kârın da üstlenilen risk karşılığında hak edileceğine dikkat çeker. Görüldüğü üzere ticari faaliyetler neticesinde elde edilen kâr belirli bir sorumluluğu üstlenmenin karşılığıdır. Üstlenilen bu sorumluluk damân olarak adlandırılır ve bu da mülkiyetin gereğidir.²⁰

Klasik fukahâdan İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ise bir sözleşme neticesinde elde edilecek kârın ancak üstlenilecek risk karşılığında hak edilebileceğini “muhâtaratu’t-ticâra (ticaret riski)” ifadesini kullanarak belirtir.²¹ Ona göre, bir kişi yaptığı ticari eylemler neticesinde kazanç sağlayabileceği gibi, malını tamamen kaybedebilir. Kazanç elde etmeyle kaybetme arasındaki bu belirsizlik, ticari faaliyetlerin doğal bir parçasıdır ve helâldir.²² Buradan hareketle ona göre riskin; “ticari faaliyetler sonucunda kâr elde etme umuduyla zarara uğrama ihtimali göze almak” olduğunu söyleyebiliriz. Fukahâdan İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350)²³ ve İbn Müflih (ö. 763/1362)²⁴ de İbn Teymiyye’le aynı görüşü benimser.

¹⁴ Muhammed el-Ulâ Kurâ, “el-Mehâtür fî sıyağî’t-temvîlî-l-masrafi el-İslâmî”, *Havliyyetü’l Bereke* 6 (2004), 279; Mustafâ b. Ahmed b. Muhammed ez-Zerkâ, *Nizâmü’t-te’mîn hâkikatüh ve’r-re’yü fih* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1984), 103-104.

¹⁵ Ercan Kalkan - Deniz, “Risk Kavramı Üzerine”, 43.

¹⁶ Mehmet Onur, *İslam Borçlar Hukukunda Risk Teorisi ve Rizikolu Akitler* (Ankara: Astana Yayınları, 2018), 81.

¹⁷ Muhammed Bâkır es-Sadr, *İktisâdünâ* (Beyrut: Dâr’t-târuf, 1987), 601.

¹⁸ Ferhat Sayım - Selami Er, “Risk Kavramı ve Bankacılıkta Risk”, *Çatı Bilimsel Yayın Organı* 1/4 (2009), 8.

¹⁹ Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ Ebû Zehre, *et-Tekâfülü’l-ictimâ’î fi’l-İslâm* (Kahire: Dârü’l-Fikr, 1991), 47.

²⁰ Adnan Abdullah Muhammed Uveyza, *Nazariyyetü’l-muhâtara fi’l-iktisâdî’l-islâmî* (Henrdon: el-Ma’hedü’l-Alemî li’l-Fikri’l-İslâmî, 2010), 41-48.

²¹ Ebû’l-Abbâs Taqiyyüddîn Ahmed b. ‘Abdilhalîm b. Mecdiddîn ‘Abdisselâm el-Harrânî İbn Teymiyye, *Mecmu’atu’r-resâil ve’l-mesâil* (b.y.: y.y., ts.), 8/329; Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. ‘Alî b. Ahmed Bedreddîn el-Ba’lî Bedreddîn el-Ba’lî, *Muhtaşaru’l-fetâvâ el-muşriyye li’İbn-Teymiyye*, thk. ‘Abdu’l-Mecîd Selîm - Muhammed Hâmid el-Fakî (b.y.: y.y., ts.), 532-533.

²² Ebû’l-abbâs taqiyyüddîn ahmed b. ‘abdilhalîm b. mecdiddîn ‘abdisselâm el-ḥarrânî ibn teymiyye, *el-Mustedrek ‘alâ mecmû’l-fetâvâ - İbn Teymiyye* (b.y.: y.y., 1418), 4/70.

²³ Ebû ‘Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zür’aî ed-Dimaşkî el-Hanbelî İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu’l-me’âd fi hedyi hayri’l-‘ibâd* (Beyrut: Mu’essesetu’r-Risâle, 1415/1994), 5/723.

²⁴ Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. Muflih b. Muhammed er-Râmîni el-Hanbelî Şemsüddîn İbn Muflih, *el-Furu’ ve taşhîhu’l-furu’*, thk. ‘Abdullah b. ‘Abdulmuhsin et-Türkî (Beyrut: Mu’essesetu’r-Risâle, 1424/2003), 6/147.

Tüm bunlardan hareketle riskin istenmeyen durumları ifade eden tanımlarının bulunmasının yanı sıra kâr sonucunu oraya çıkaran ve bu sebeple sözleşmeler için gerekli olduğu yönüne dikkat çeken tanımlarının bulunduğunu söyleyebiliriz.

1.2 Murâbaha Sözleşmesinin Tanımı

Murâbaha kelimesi sözlükte, “fazlalaşmak, çok olmak, artmak, çoğalmak” anlamlarına gelen “r-b-h” kelimesinden türemiş bir kelime olup “kâr ekleme, kâr hakkı tanıma, kazanmak” anlamlarına gelir.²⁵

Terim anlamda murâbaha, “bir malın, maliyetine veya alış fiyatına belirli bir miktarda kâr eklenmesi suretiyle bir başkasına satılması” şeklinde tanımlanır.²⁶ Bu tanımdan anlaşılacağı üzere murâbaha sözleşmesinde satış bedeli, satıcının önceden satın aldığı malın maliyetini ya da alış fiyatını beyan etmesine göre belirlenir. Bu sebeple murâbaha sözleşmesi güvene dayalı bir sözleşme (büyü’l-emâne) olarak kabul edilir.²⁷

Murâbaha sözleşmesinin geçerli olabilmesi için bazı şartların yerine getirilmesi gereklidir. Bu şartlar şöyledir: Önceki satış sözleşmesi sahih bir sözleşme olmalıdır. Malın maliyeti ya da alış fiyatıyla kâr miktarı ikinci alıcı tarafından bilinmelidir. Eğer satın alınan ilk mal vadeli olarak satın alındıysa, bu durum ikinci alıcıya bildirilmelidir. Satıcının malı satın alırken vermiş olduğu bedel mislî (standart) mal olmalıdır. Satın alınan mal ve karşılığında verilen bedel, faize konu olan (ribevî) mallardan olmamalıdır.²⁸ Mal ve bedelin ribevî mallardan olması durumunda, bu bir trampa işlemi olur. Aralarında tartı, ölçü ve cins birliği bulunan mallar peşin olarak ve aynı miktarda takas edilebilirler. Bu tür takaslarda tartı ve ölçüdeki bir fazlalık faize sebep olur.²⁹

Murâbaha sözleşmesi klasik murâbaha ve çağdaş murâbaha şeklinde iki kısma ayrılır. Klasik murâbaha; “bir satıcının sahih bir sözleşmeyle satın aldığı bir malı, alış maliyeti üzerine belli bir miktarda kâr ilave ederek bir başkasına satması” şeklinde tanımlanır. Bu işlemde malın bedeli peşin yahut vadeli ödenebilir. Klasik murâbaha sözleşmesinin tarafları satıcı ve alıcıdır ve bu murâbahanın câizliği hususunda görüş birliği vardır. Nisâ sûresi 29. âyetinde yer alan “*Ey inanlar! Sahip olduğunuz mallarınızı bâtil yöntemlerle (haksızlıkla) değil, ancak karşılıklı rızayla yapılan ticaretle yiyein.*” ifadesi bu sözleşmenin câiz olduğuna dair delil olarak gösterilir. Çağdaş murâbaha ise, “müşterinin bankaya müracaat ederek, bir satın alınıp üzerine belli miktarda kâr eklenmek suretiyle kendisine satılmasını istemesi üzerine gerçekleştirilen murâbaha” şeklinde tanımlanır. Tanımından da anlaşıldığı üzere bu tür murâbaha banka, müşteri ve satıcıdan oluşan üç tarafın yaptığı bir işlemdir. Müşteri tarafından satın alınan

²⁵ Ebû Naşr el-Cevherî, “r.b.h.”, 1/363; İbn Manzûr, “r.b.h.”, 2/443-444; Feyyûmî, “r.b.h.”, 1/215.

²⁶ Ebû İshâk İbrâhîm b. ‘Alî eş-Şîrâzî, *el-Muhezzeb fî fıkhi’l-imâm eş-Şâfiî* (b.y.: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, ts.), 2/57-58; ‘Alâ’uddîn Ebûbekir b. Mes’ûd b. Ahmed el-Hanefî el-Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-şanâ’i’ fî tertîbi’s-şerâ’i’* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1406/1986), 5/220; Ebu’l-Hasen ‘Alî b. Ebûbekr el-Fergânî el-Merğînânî, *el-Hidâye fî şerhi bidâyeti’l-mubtedî*, thk. Tâllâl Yûsuf (Beyrut: Dâru İhyâ’i’t-Turâsî’l-‘Arabî, ts.), 3/56; Ebû Zekerîyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmu’ şerhu’l-muhezzeb* (b.y.: y.y., ts.), 13/3; Kemâluddîn Muhammed b. ‘Abdulvahid b. ‘Abdilhamid b. es-Sivâsî İbnu’l-Humâm, *Fethu’l-kadîr* (Lübnan: Dâru’l-Fikr, 1389/1970), 6/494; Şems ed-Dîn Muhammed b. Ahmed eş-Şâfiî el-Hatîb eş-Şîrbînî, *Muğni’l-muhtâc ilâ ma’rifeti me’ânî elfâzî’l-minhâc* (b.y.: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1415/1994), 2/476-477.

²⁷ Komisyon, *el-Mevsûatü’l-fıkhiyye*, 36/318.

²⁸ Ebû’l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî, *Muhtaşaru’l-kudûrî fî’l-fıkhi’l-hanefî* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1997), 86; Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-şanâ’i’*, 5/220-222; Muhammed Emîn b. ‘Omer b. ‘Abdil‘azîz el-Hüseynî ed-Dimeşkî İbn ‘Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr ‘alâ’d-durri’l-muhtâr* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1412/1992), 5/132-133.

²⁹ Servet Bayındır, *İslâm Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2005), 77.

malın bedeli de vadeli ödenir.³⁰ Katılım bankacılığı sisteminde uyguladığı murâbaha türü budur.

Çağdaş murâbahanın katılım bankacılığındaki uygulaması şu şekildedir: Hammadde, mamul, makine vb. şeylere ihtiyaç duyup bunları peşin alamayan işletme ya da kişiler, satın almak istediği malın niteliklerini, fiyatını ve satıcıyı ön araştırmayla tespit ederek, bu malın peşin alınıp kendisine taksitle satılması isteğiyle bankaya müracaat eder. Banka bir yandan müşterinin mali durumunu bir yandan da istenilen şeyin ticari ve yasal mevzuata uygunluğunu titizlikle inceler. Değerlendirmeler neticesinde banka olumlu bir karar verirse durumu müşterisine bildirir ve ardından müşterisiyle yapılacak ticari faaliyetin kurallarını, kapsamını ve tarafların birbirine karşı sorumluluklarını belirten ön sözleşme yapar. Daha sonra banka ön araştırmayla belirlenen malı peşin alır ve malı müşterisine vadeli olarak satar.³¹ Katılım bankaları malı müşterisine satmadan önce ya malın satıcıyla bizzat görüşüp malı asaleten satın alır ya da malın satıcıyla bizzat görüşmeyip müşterisine malın satın alınması hususunda vekâlet verir.³²

2. Risk Üstlenmenin Gerekliğine Dair Naslar

Bu başlık altında bir gelir elde etmenin temel şartının risk üstlenmek olduğuna işaret eden naslar “risk üstlenmenin gerekliğine dair âyetler” ve “risk üstlenmenin gerekliğine dair hadisler” başlıkları altında ele alınmaya çalışılacaktır.

2.1 Risk Üstlenmenin Gerekliğine Dair Âyetler

Kur’ân’ı Kerîm’de risk kavramı doğrudan bulunmamakla birlikte risk meselesinin nimete kavuşmanın temel şartının sorumluluk üstlenmek olduğunu belirten âyetlerde dolaylı olarak yer aldığını görmekteyiz. Bu âyetlerden bir kısmı şöyledir:

“Emzirme süresini tamamlatmayı arzu edenler (babalar) için anneler çocuklarını tam iki yıl boyunca emzirir. Onların hem yiyecek hem giyecek ihtiyaçlarının örfe uygun olarak karşılanması görevini babalar üstlenir. Kimse gücünün üzerinde bir yükü sorumlu tutulmaz. Çocuğu sebebiyle anne de baba da zarara uğratılamaz. Babanın vefatı durumunda aynı sorumluluk vârise düşer. Anneyle baba birbirlerine danışarak iki yıl dolmadan önce çocuğun süttten kesilmesini isterlerse bundan dolayı onlar günaha girmezler. Çocuklarınızı sütanneye emzirtmeyi arzu edip ona uygun bir ücret vererseniz bundan dolayı size günah yoktur. Allah’a karşı gelmeyin. Şunu bilin ki Allah tüm yaptıklarınızı mutlaka görür.”³³

Bu âyette görüldüğü üzere dünyaya gelen bir çocuğun giyinmesi, beslenmesi ve benzeri nafaka sorumlulukları babanın yükümlülüğündedir. Bu durum İslam hukukuna göre babanın en temel mali sorumluluklarını oluşturur.³⁴ Babanın vefatı halinde ise bu önemli mali

³⁰ Bayındır, *İslâm Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık*, 77-78.

³¹ Bayındır, *İslâm Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık*, 79-80.

³² Tuğba Çiftçi, “Murabahada Hukuki İlişkiler”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 31/4 (2023), 1817.

³³ وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُنِيمَ الرِّضَاعَةُ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ وَلا يُولَدُ لَهُ يَوْلَدٌ وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ يَوْلَدٌ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تُسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا اتَّيْتُم بِالْمَعْرُوفِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (Bakara 2/233).

³⁴ Ebu'l-Me'âlî Maḥmûd b. Aḥmed b. Abdulaziz b. 'Omar b. Mâze el-Ḥaneffî İbn Mâze, *el-Muḥîṭu'l-burhânî fi'l-fıkhî'n-nu'mânî*, thk. 'Abdulkerîm Sâmi el-Cundî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2004), 3/568; Ebu'l-Faḍl 'Abdullâh b. Maḥmûd el-Ḥaneffî el-Mevşîlî, *el-İhtiyâr li-ta'îlî'l-muḥtâr*, thk. 'Abdullaṭîf Muḥammed

sorumluluk sona ermez; aksine bu sorumluluk mirastan pay alma hakkına sahip olan akrabalara geçer. Bu geçiş, âyette zikredilen “عَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ” (aynı sorumluluk vârise düşer.)” ifadesiyle net bir şekilde belirtilmiştir. Bu âyet mali sorumluluklarının aktarılmasının yanı sıra bir hakka ancak üstlenilen sorumluluk karşılığında sahip olunabileceğine dikkat çeker. Bu da adalet ilkesinin gereğidir.

Bir hakka sahip olmanın temel şartının sorumluluk üstlenmek olduğuna dikkat çeken diğer âyetler şu şekildedir;

“Gökyüzünü yükseltti, dengeyi (mîzanı) kurdu. Dengeyi (mizanı) bozmayın. Tartmayı adalete uygun yapın. Tartma işleminde bir eksiklik de yapmayın.”³⁵

Bu âyetler ilk olarak Allah’ın gökyüzünde yarattığı eşsiz ve hassas dengeye dikkat çeker. Bu denge o kadar hassastır ki, ortaya çıkan en küçük aksaklık tüm evrenin altüst olmasına yol açar. Kozmik dengenin hemen ardından iktisadi dengeye geçiş yapılması ise oldukça dikkat çekicidir. Bu geçiş gökyüzündeki denge gibi iktisadi hayatın da belirli bir denge üzerine kurulu olduğuna ve bu dengenin bozulması halinde evrenin altüst olması gibi iktisadi sistemin de alt üst olacağına işaret eder. Âyette belirtildiği üzere Allah’ın kurmuş olduğu iktisadi dengenin temelinde adalet ilkesinin yerine getirilmesi ve haksızlığın önlenmesi yer alır. Dolayısıyla gerçek denge iktisadi eylemlerde bulunan tarafların yaptıkları eylemlerin yükümlülüklerini üstlenmeleri ve üstlenilen yükümlülükler karşılığında hak ettikleri nimete kavuşmalarıyla sağlanır. İşte bu adalet ilkesinin gereğidir. Oysa tartıda eksik ölçüm yaparak insanları haksızlığa uğratmak ve bu yöntemle gelir elde etmek hiçbir risk üstlenmeden gelir sağlamak anlamına gelir. Bu durum da risk-getiri dengesini kökten zedeler. Böyle bir ihlal iktisadi dengeyi bozar ve insanları sömürmeye dayalı adaletsiz bir sistemin ortaya çıkmasına neden olur. Bu da haram kılınmıştır.

Bir hakka sahip olmanın temel şartının sorumlulukların üstlenilmesi olduğunu meselesi eşlerin birbirine olan sorumlulukları üzerinden de ele alınmıştır. Bu âyet şöyledir:

“Boşanmış olan kadınlar (evlenmeden)kendi kendilerine üç kur’ kadar bekler. Şayet Allah’a ve ahiret gününe inanmış kimselerse, Allah’ın onların rahimlerinde yarattığı şeyi saklamaları helâl olmaz. Eşleri kendileriyle barışmayı arzu ederse, o süre içerisinde onların eşlerine geri dönme hakları vardır. Mârufa (örfe) göre kadınların erkekler üzerindeki hakları erkeklerin kadınların üzerindeki haklarına denktir. Yalnız erkeklerin kadınlara karşı bir derece (üstünlük)farkı vardır. Allah çok güçlüdür, hâkimdir.”³⁶

Bu âyet aile ve toplum düzeni içerisinde erkek ve kadının karşılıklı olarak yerine getirmeleri gereken sorumlulukların olduğunu belirtir. Âyette geçen “وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَ” (mârufa (örfe) göre kadınların erkekler üzerindeki hakları erkeklerin kadınların üzerindeki haklarına denktir.)” ifadesi bu sorumlulukların karşılıklı ve birbirine denk olduğu prensibine vurgu yapar. Ancak âyetteki denklik vurgusundan kasıt, erkek ve kadının yükümlülüklerinin

‘Abdurrahmân (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1426/2005), 4/10; Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. Muhammed b. Maḥmûd el-Bâbertî, *el-‘Înâye fî şerhi’l-hidâye* (Lübnan: Dâru’l-Fikr, 1489/1970), 4/410-411; Zeynuddîn b. İbrahîm b. Muhammed el-Mıṣrî İbn Nuceym, *el-Baḥru’r-râik şerhu kenzi’d-daḥâik* (b.y.: Dâru’l-Kitâbi’l-İslâmî, ts.), 4/219-220.

³⁵ (وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ (۷) أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ (۸) وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ (۹)) Rahmân 55/7-9.

³⁶ وَالْمُطَلَّاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَجِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَبُعُولَتُهُنَّ () وَأَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ Bakara 2/228.

aynı olduğu değildir. Erkek ve kadının fitratları, psikolojik eğilimleri, toplumsal rolleri vb. özellikleri bakımından birbirinden oldukça farklıdır. Bu farklılık doğal olarak onlara yüklenen sorumlulukları da farklılaştırır. Her iki taraf üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirmeleri halinde bu sorumlulukların beraberinde getirdikleri haklara da sahip olurlar. Dolayısıyla âyetle dikkat çekilen denklik erkek ve kadının yerine getirdikleri sorumluluklar karşılığında hak sahibi olmaları açısından bir denkliği ifade eder.³⁷ Görüldüğü üzere bu âyet de bir hakka sahip olmanın üstlenilen sorumluluk karşılığında olacağına dikkat çeker.

Tüm bunlardan hareketle Kur'ân'ı Kerîm'e göre bir hak sahip olmanın temel şartının sorumluluk üslenmek olduğunu ve bu ilkenin iktisadi eylemler için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz.

2.2 Risk Üstlenmenin Gerekliğine Dair Hadisler

Hız. Peygamberden risk ve getiri dengesine dair nakledilen rivâyetler akitlerde risk üstlenmenin gerekliğine dair nasların diğer kısmını oluşturur. Bu dengeye dikkat çeken rivâyetlerden bir tanesi şöyledir:

Hız. Âişe'den (r.anha) (ö. 58/678) şöyle nakledilmiştir:

“Bir adam bir köleyi satın aldı. Köleyi belirli bir zaman elinde tuttu. Daha sonrasında satın aldığı bu kölede bir kusurun bulunduğunu gördü. Bu durumu Hız. Muhammed'e (s.a.v) bildirdi. O da köleyi satıcıya iade etti. Satıcı Hız. Muhammed'e: “Ey Resûlüllah, o adam benden satın aldığı kölemi çalıştırıp onun üzerinden bir kazanç elde etti.” dedi. Hız. Muhammed de: “الْخَرَجُ بِالْضَّمَانِ” Harâc (gelir) damân (risk yüklenme) karşılığındadır.”³⁸ dedi.

Bu rivâyet, İslam hukukunun iktisada dair genel ilkelerinden birisi olan risk-getiri dengesine dikkat çeker. Rivâyette görüldüğü üzere müşteri satın aldığı kölede bir kusur tespit edip Hız. Peygamberin yanına gelmiş ve köle Hız. Peygamberin hakemliğinde satıcıya iade edilmiştir. Bu rivâyette dikkat çekici nokta müşterinin akit feshedilinceye kadar köleden elde ettiği gelirler için satıcıya herhangi bir ödeme yapmamasıdır. Bu durum hadiste zikredilen “harâc” ve “damân” kavramlarıyla yakından ilişkilidir. Hadiste zikredilen harâc kelimesi maldan elde edilen menfaat ve geliri ifade ederken, damân kelimesi de bir malın sorumluluğunu ve riskini üstlenmeyi ifade eder. Cümlede yer alan “ba” harfi hem “sebebiyle”³⁹ hem de “karşılığında” anlamlarına gelir. Buna göre bir malın riskini üstlenen kişi o maldan elde edilen bütün gelirlere de sahip olur.⁴⁰ Bu durumun temel gerekçesi mülkiyettir. Hadiste de kölenin müşterinin yanında ölmesi halinde hem köleden elde edilen menfaatin hem de kölenin sorumluluğunun müşteriye ait olmasına vurgu yapılması mülkiyetten kaynaklanan risk-getiri dengesini ortaya koymaktadır.⁴¹ Mecelle'de de “الغرم بالغنم” (Külfet nimet karşılığındadır)⁴² ve “النعمة بقدر النعمة والنعمة بقدر النعمة” (Külfet nimete nimet külfete

³⁷ Kahraman - Çağrı, *Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsiri*, 1/363-365.

³⁸ Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd* (Delhi: el-Maṭba'atu'l-Enşâriyye, 1323), “İcare”, 71 (3508); Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Şu'ayb el-'Arna'ût (b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-'Âlemiyye, 2009), “Ticaret”, 43 (2243).

³⁹ Muhammed b. 'Alî b. Muhammed el-Yemenî eş-Şevkânî, *Neylu'l-evṭâr*, thk. 'İşâmuddîn eş-Şabâbîṭî (Mısır: Dâru'l-Hadîs, 1413/1993), 10/220.

⁴⁰ Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm şerhu mecelleti'l-ahkâm* (b.y.: Darü'l-Cil, 1991), 1/88.

⁴¹ Temel Kaçır, “İslam Hukukunda Kazancın Meşruiyetine Etki Eden Risk Faktörü (Katılım Bankacılığı Uygulamaları Örneğinde)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (2020), 143.

⁴² Mecelle, md. 87.

göredir)⁴³ ilkeleri maldan elde edilecek gelir ve menfaate o malda söz konusu olabilecek zararları üstlenme karşılığında sahip olunabileceğine dikkat çeker.⁴⁴

Bir malın gelirine ancak üstlenilen risk karşılığında sahip olunacağına dikkat çeken bir diğer rivâyet şöyledir:

Abdullâh b. Amr b. Âs'tan (r.a.) (ö. 65/684-85) aktarılan bir rivâyete göre Resûlullah şöyle söyledi:

*“Borç para verilmesi karşılığında bir satışın yapılması, bir satışta iki satış, riskin üstlenilmediği bir maldan elde edilen kâr ve kişinin yanında olmayan malını satması haramdır.”*⁴⁵

Rivâyette görüldüğü üzere bir mal üzerinden kâr elde etmenin temel şartı, o malın mülkiyetinden doğabilecek tüm riskleri üstlenmektir. Yani kâr risk üstlenmenin bir sonucudur. Dolayısıyla bu ilkeye göre eğer risk üstlenilmesi gereken bir eylem neticesinde risk üstlenilmeden gelir elde edilirse hem bu eylemin kendisi hem de eylem neticesinde sahip olunan gelir haramdır. İşte tam bu noktada, faiz işlemiyle riskin üstlenilmesi arasındaki ilişki söz konusu olur. Faiz işlemiyle amaçlanan şey hiçbir riske katlanmadan daha fazla mala sahip olma arzusudur. Böyle bir yöntemle gelir elde etmek “riske katlanmadan bir gelire sahip olmanın haram olduğuna” dikkat çeken hadislerle aykırı bir davranıştır. Risk-getiri dengesine değinen diğer bir rivâyet şöyledir:

Mâlik b. Enes'in (r.a.) Zeyd'den naklettiğine göre, Hz. Ömer'in oğullarından Ubeydullâh ve Abdullâh Irak ordusuna katılmıştı. Ubeydullâh ve Abdullâh dönüşte o dönemde Basra valisi olan Mûsâ el-Eş'ârî'nin yanına gittiler. Onları çok sıcak ağırlayan Mûsâ el-Eş'ârî, “sizin için fayda sağlayabileceğim bir iş yapabilecek olsam kesinlikle o işi yaparım.” dedi. Ardından “Yanımda hazineye ait olan bir mal var ben o malı müminlerin emirine ulaştırmak istiyorum. O malları size borç vereyim siz de o mallarla Irak'ta başka mallar satın alırsınız. Medine'ye ulaştığınızda satın aldığınız malı satarsınız ve ana malı müminlerin emirine verirsiniz. Size teslim ettiğim malın kârı da sizin olur.” dedi. Ubeydullâh ve Abdullâh kendilerine sunulan bu teklifi kabul etti. Mûsâ el-Eş'ârî yanındaki malı o ikisine verdi ardından Hz. Ömer'e anaparayı bu ikisinden teslim almasına dair bir yazı yazdı. İki kardeş anaparayla Irak'tan mal satın aldılar ve daha sonra bu malları satarak kâra sahip oldular. Anaparayı da Hz. Ömer'e verdiler. Bu durum üzerine Hz. Ömer: “Ebû Mûsâ size teslim ettiği gibi ordunun tamamına da bir mal teslim etti mi?” diye sorunca onlar da: “Hayır.” diye cevap verdi. Bu cevap üzerine Hz. Ömer: “O halde anaparayı elde ettiğiniz kârın tamamıyla birlikte hazineye bırakın.” dedi. Hz. Ömer'in bu cevabı karşısında Abdullâh sessiz kaldı ve Ubeydullâh ise: “Ey Müminlerin Emiri mal yolda zayı olsaydı o malı tazmin edecektik.” dedi. O sırada Hz. Ömer'in yanında bulunanlardan birisi: “Ey Müminlerin Emiri, bu işlemi mudârebe akdi olarak düşünseniz ya.” deyince Hz. Ömer bu teklifi kabul etti. Hz. Ömer hazineye teslim edilmek üzere anaparayı ve kârın yarısını alırken Ubeydullâh ve Abdullâh da kârın geri kalan yarısını aldı.⁴⁶

⁴³ Mecelle, md. 88.

⁴⁴ Kemal Yıldız, İslâm Sorumluluk Hukuku: Akit Dışı Sorumluluk (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013), 34-35.

⁴⁵ Ebû 'abdurrahmân ahmed b. şu'ayb el-horâsânî en-nesâ'î, *mi'etu hadîs sâkıta min suneni'n-nesâi el-kubrâ* (b.y.: y.y., ts.), “Büyu”, 60 (4611); Ebû Dâvûd, “Büyu”, 68 (3504).

⁴⁶ Ebû 'Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'* (Rivâyetu Ebî Muş'ab), thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf - Maḥmûd Ḥalîl (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1412), “Kırad”, 1 (2534).

Tüm bunlardan hareketle gelirin ancak üstlenilen risk karşılığında elde edilebileceğini, risk-getiri dengesinin mülkiyetle ilişkili olduğunu ve bu dengenin akitlerin sıhhati için gerekli olduğunu söyleyebiliriz.

3. Katılım Bankacılığında Murâbaha Sözleşmesi ve Risk ile Olan İlişkisi

Murâbaha sözleşmesi ticari bir sözleşmedir. Ticari faaliyetlerde ise kâr elde edilebileceği gibi zarara uğranma ihtimali de söz konusudur. Kâra da ancak akde konu olan malın mülkiyet riskinin üstlenilmesi karşılığında sahip olunur. Dolayısıyla ticari bir eylem olan murâbaha sözleşmesinde de riskinin üstlenilmesi gereklidir. Ancak katılım bankaları müşterileriyle yaptıkları sözleşmelere birtakım maddeler ekleyerek mülkiyet riskini üstlenmeden kâr elde etmeyi amaçlamaktadır. İşte bu durum katılım bankalarının uyguladıkları murâbaha sözleşmesinin meşruiyetine dair tartışmaların başlamasına yol açmıştır. Katılım bankalarının murâbaha sözleşmesine ve bu sözleşmeye dair bilgi formuna ekledikleri ve tartışmalara yol açan maddelerden bazıları şöyledir:

Finansmana konu malı ve satıcıyı bulan, bankaya bildiren müşteri olduğundan, müşterinin hem mal ve hem de satıcı hakkında garantisi olduğu taraflarca kabul edilir; bu nedenle malın ayıp ve zaptı ile satıcının davranışları sebebiyle müşteri, bankadan herhangi bir talepte bulunmayacağını, konuya ilişkin tüm ihtilafların satıcı ile kendisi arasında cereyan edeceğini kabul ve taahhüt ile konuyla ilgili olarak bankaya karşı ileri sürebileceği tüm haklarından peşinen feragat eylediğini gayrikabili kabul, beyan ve taahhüt eder.⁴⁷

“Müşteri finansman ödemelerini, murâbaha özelinde oluşturulan ödeme planı çerçevesinde yerine getirmeyi kabul ve beyan eder. Katılım bankası finansmana konu malda çıkacak kusurdan sorumlu olmayıp müşterinin kusur sebebi ile ilk satıcıya müracaat etme hakkı bulunmaktadır.”⁴⁸

“Banka, mala ilişkin gizli veya açık ayıplardan sorumlu değildir. Malın teslimi, alınması gereken izinlerin alınması ve mevzuatın malın satıcısına, sağlayıcısına, üreticisine veya alıcısına yüklediği sorumlulukların takibinden müşteri sorumludur.”⁴⁹

“Gerçekleştirilecek satış işleminde Vakıf Katılım’ın mal, hizmet veya hakta çıkabilecek kusurlardan berî olduğu şartını ileri sürebilir.”⁵⁰

Sözleşmenin uygulama ve yorumunda, Emlak Katılım’ın “finansman sağlayan” niteliği öncelikle nazara alınacaktır. Bu nedenle; finansmana konu malı ve satıcıyı bulan, Emlak Katılım’a bildiren müşteri olduğundan, müşterinin hem mal ve hem de satıcı hakkında Türk Borçlar Kanunu m.128 anlamında garantisi olduğu taraflarca kabul edilir. Bu nedenle malın ayıp ve zaptı ile satıcının davranışları sebebiyle müşteri, Emlak Katılım’dan herhangi bir talepte bulunmayacağını, konuya ilişkin tüm ihtilafların satıcı ile kendisi arasında cereyan

⁴⁷ Vakıf Katılım Bankası, “Genel Kredi Sözleşmesi”, 20 Temmuz 2017, (Erişim: 15.05.2025); Kuveyt Türk Katılım Bankası, “Genel Kredi Sözleşmesi”, 01 Eylül 2023, (Erişim: 15.05.2025).

⁴⁸ Albaraka Türk Katılım Bankası, “Murabaha Akdi Müşteri Bilgilendirme Formu”, 07 Nisan 2022, 1 (Erişim: 15.05.2025); Ziraat Katılım Bankası, “Murabaha Akdi Müşteri Bilgilendirme Formu”, t.y., 1 (Erişim: 15.05.2025); Türkiye Emlak Katılım Bankası, “Murabaha Akdi Müşteri Bilgilendirme Formu”, t.y., 1 (Erişim: 15.05.2025).

⁴⁹ Türkiye Finans Katılım Bankası, “Kâr Beyanı ile Satım (Murabaha) Sözleşmesi”, 24 Mayıs 2024, 1 (Erişim: 16.05.2025).

⁵⁰ Vakıf Katılım Bankası, “Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartları ile Danışma Komitesi Kararları Kapsamında Murabaha Akdine Dayanan Fon Kullandırım Ürünleri Genel Bilgilendirme Formu”, 01 Nisan 2022, 2. (Erişim: 17.05.2025).

edeceğini kabul ve taahhüt ile konuyla ilgili olarak Emlak Katılım'a karşı ileri sürebileceği tüm haklarından peşinen feragat eylediğini gayrikabili rücu kabul, beyan ve taahhüt eder.⁵¹

Yukarıda zikredilen murâbaha sözleşmesi ve bu sözleşmeye dair bilgi formu maddelerine bakıldığında katılım bankalarının hem malın satıcıdan teslim alınıp müşterinin zimmetine aktarılması esnasında ortaya çıkabilecek zararları müşteriye yükledikleri hem de satın alınan malda bir kusur çıkması durumunda sorumluluk kabul etmeyip sanki mal kusursuz olarak teslim edilmiş gibi müşteriden ödeme talep ettikleri görülmektedir. Oysa satım akdi müşteriye malın bedelinin ödenmesi sorumluluğunu yüklerken satıcıya da malın kusursuz olarak müşteriye teslim edilme sorumluluğunu yükler.⁵²

Müşteri satın aldığı üründe kusur tespit ederse o malı ayıp muhayyerliği hakkını kullanarak satıcıya iade edebilir.⁵³ Daha önce zikredilen “الْخَرَجُ بِالْضَّمَانِ” *Harâc (gelir) damân (risk yüklenme) karşılığındadır.*⁵⁴ hadisi maldaki kusur sorumluluğunun mal sahibine ait olduğunun açık bir delilidir. Bu durumun temelinde mülkiyet yer alır.⁵⁵ Mülkiyet ilkesi gereği mal sahibi, o mal üzerinden bir gelire sahip olabileceği gibi malda söz konusu olabilecek riskleri üstlenmekle yükümlüdür. İşte bu prensip bir satım türü olan murâbaha sözleşmesi için de geçerlidir. Bu sebeple murâbaha sözleşmesi yapan bankaların sözleşmeye konu olan malın kusurlu çıkması halinde o malın tazmin sorumluluğunu da üstlenmesi gereklidir.

Satıcının malda ortaya çıkan kusurlardan sorumlu olmamasını şart koşması (bey'u'l-berâe) meselesine gelince bu şartın hangi tür kusurları kapsadığı ve hukuki sonucunun ne olduğu konusu tartışmalıdır. Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ile öğrencisi İmâm Yûsuf'a (ö. 182/798) göre kusurdan sorumlu olmama şartı satıcıyı hem malda daha önceden ortaya çıkan ve kendisinin bildiği ya da bilip gizlediği kusurlardan hem de sözleşme yapıldıktan sonra müşterinin malı teslim alana kadarki süre zarfı içinde ortaya çıkan kusurlardan sorumlu olmaktan kurtarır. Çünkü onlara göre kusurdan sorumlu olmama durumu temlik (mülkiyet devri) değil bir hakkın düşürülmesidir (ıskattır). Iskatta gündeme gelen cehâlet ise taraflar arasında nizânın ortaya çıkmasına sebep olmaz. Ancak bu iki imama ait zâhir bir rivayete göre böyle bir şart sadece malın teslim alınmasından önce meydana gelen kusurlar için geçerlidir.⁵⁶ Ayrıca Hanefî mezhebi kusurdan sorumlu olmama şartının malın başkasına ait olduğu durumları kapsamadığını belirtir. Buna göre satıcı malın mülkiyetinin bir başkasına ait olması gibi temel kusurlardan bu şart sebebiyle kurtulamaz.⁵⁷ İmâm Muhammed (ö. 189/805), İmâm Züfer (ö. 158/775), İmâm Mâlik (ö. 179/795) ve İmâm Şâfiî'ye (ö. 204/820) göre ise, satıcının her türlü kusurdan sorumlu olmama şartı, yalnızca sözleşme yapıldığı sırada var olan kusurlar için geçerlidir. Bu şart sözleşme yapıldıktan sonra ve malın tesliminden önce ortaya çıkan kusurlar için geçerli değildir. Bunun sebebi de daha sonradan meydana gelecek

⁵¹ Türkiye Emlak Katılım Bankası, “Genel Kredi Sözleşmesi”, t.y., 1 (Erişim: 17.05.2025).

⁵² el-Kudûrî, *Muhtaşar*, 79; Ebû'l-Berekât 'Abdullâh b. Aḥmed en-Nesefî, *Kenzu'd-dekâ'ik*, thk. Sâ'id Bekdâş (Beyrût; Medîne: Dâru'l-Beşâ'iri'l-İslâmiyye; Dâru's-Sirâc, 1432/2011), 409-410.

⁵³ Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/36-37.

⁵⁴ (الْخَرَجُ بِالْضَّمَانِ.) Ebû Dâvûd, “İcare”, 71 (3508); İbn Mâce, “Ticaret”, 43 (2243).

⁵⁵ Muhammed b. Aḥmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-Eimme es-Seraḥsî, el-Mebsût, thk. Ḥalîl Muḥyiddîn el-Meyyis (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1993), 13/104; Mevşilî, el-İhtiyâr, 2/13-14; 'Osmân b. 'Alî b. Meḥcen el-Bârî'î Faḥruddîn el-Ḥanefî ez-Zeyla'î, Tebyînu'l-hakâik şerḥu kenzi'd-dakâik ve ḥâşiyeti's-şelebî (Bulak; Kahire: el-Maṭba'atu'l-Kubrâ'l-Emîriyye, 1313), 4/35; Ebû Muhammed Gıyâsüddîn Gânim b. Muhammed el-Bağdâdî, Mecma'u'd-ḍamânât (b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İslâmî, ts.), 224.

⁵⁶ İbnu'l-Humâm, *Fethu'l-kadîr*, 6/396-399; Ali Bardakoğlu, “Berâet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/471.

⁵⁷ İbn 'Âbidîn, *Reddu'l-muḥtâr*, 5/41.

olan kusurların ma'dûm (mevcut olmayan şey) kapsamında olmasıdır. Ma'dûm olan şey üzerinde de ibrâ söz konusu olmaz. Ayrıca Şâfiî ve Mâlikî fakihlerine göre kusurdan sorumlu olmama şartı satıcının bildiği halde müşterisine söylemediği kusurlar için söz konusu değildir. Dolayısıyla satıcının dürüstlük ilkesini ihlal ederek maldaki kusuru saklaması halinde sorumluluk devam eder.⁵⁸ Şâfiîlerde hâkim olan görüşe göre de kusurdan sorumlu olmama şartı satıcının bilgisi dahilinde olmayan hayvanlar hususunda söz konusu olan gizli kusurlar için geçerlidir. Hanbelî mezhebinde ise kusurdan sorumlu olmama meselesi konusunda üç farklı rivâyet mevcuttur: Birinci rivâyete göre kusurdan sorumlu olmama şartı tüm kusurları kapsamakta, ikinci rivâyete göre alıcının bilmediği kusurları kapsamakta, üçüncü rivâyete göre ise alıcının bildiği kusurları kapsamaktadır.⁵⁹

Fukahânın kusurdan sorumlu olmama konusundaki görüşleri incelendiğinde, fukahâ arasında katılım bankalarının sözleşmelerine ekledikleri gibi her türlü kusurdan sorumlu olmama şeklindeki bir görüşün hâkim olmadığı görülür.

Malın teslimi ile ilgili kusurlara gelince, Hanefî mezhebine göre mal alıcıya teslim edilmediğinde ya da mal alıcı tarafından teslim alınmadan önce her iki tarafın veya satıcının malın üçüncü bir şahsın yanında helak olduğunu belirtmesi durumunda satım sözleşmesi fesh olur. Bu durumda ortaya çıkan zarar, zararın alıcıya ait olduğuna dair daha önceden yapılmış bir sözleşme olsa bile satıcıya aittir. Öte yandan sözleşmeyle birlikte risk sorumluluğunun da aktarılabileceği yönünde görüş belirten Hanbelî ve Malikîler ise, satım sözleşmesine konu olan mallarda bir ayırım yaparak, satıcının alıcıya teslim etmekle sorumlu olduğu malın helak olması halinde riskin satıcıya ait olduğunu belirtmişlerdir.⁶⁰

Klasik fukahânın hem malın kusurlu olmasına hem de malın teslimi hususunda ortaya çıkan kusurlara dair ileri sürdüğü görüşlerle katılım bankalarının bu hususlarda murâbaha sözleşmesine ekledikleri sözleşme maddeleri karşılaştırıldığında faizsiz işlem yapma amaçlarının olduğunu söyleyen katılım bankalarının murâbaha sözleşmesine ekledikleri maddelerle kendilerini riskten koruyarak kâr elde etmeyi hedefledikleri, risk üstlenmeden gelir elde edilemeyeceği ilkesine aykırı olan bu durumun katılım bankalarında uygulanan murâbaha sözleşmesinin meşruiyetine dair tartışmaların ortaya çıkmasına yol açtığı söylenebilir.

Sonuç

Ticari işlemler neticesinde kâr elde edilebileceği gibi çeşitli zararlara da maruz kalınabilir. Ticaret neticesinde sahip olunan kâr üstlenilen risk karşılığındadır. Bir nimete ancak üstlenilen risk karşılığında sahip olunabileceğine dair nakledilen rivâyetler yapılan ticari eylemlerde risk-getiri dengesinin sağlanmasını zorlu kılar. Bu sebeple risk üstlenilmeden

⁵⁸ Bardakoğlu, "Berâet", 5/471.

⁵⁹ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn 'Abdullâh b. Aḥmed b. Muḥammed b. Kudâme el-Cemmâ'îlî İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Muḡnî*, thk. Tâhâ ez-Zeynî vd. (Kahire: Mektebetu'l-Ḳahire, 1388/1968-1389/1969), 4/128-129; Ḥaṭîb eş-Şirbînî, *Muḡnî'l-muḥtâc*, 2/432; Şemsuddîn Ebû 'Abdillâh Muḥammed b. Aḥmed b. 'Arafe ed-Desûkî Muḥammed b. Aḥmed ed-Desûkî, *Hâşiyetu'd-desûkî 'alâ's-şerḥi'l-kebîr* (b.y.: y.y., ts.), 3/123; Temel Kaçır, "Uluslararası İslam Ekonomisi, Finans ve Etik Kongresi Tam Metin Bildiriler Kitabı", *Katılım Bankacılığında Uygulanan Murabaha Yöntemindeki Risk Faktörünün İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi* (İstanbul: Umuttepe Yayınları, 2019), 71.

⁶⁰ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'î*, 7/225-226; Ebu'l-Velîd Muḥammed b. Aḥmed b. Muḥammed b. Aḥmed b. Ruşd el-Kurtubî İbn Ruşd, *Bidâyetu'l-muctehid ve nihâyetu'l-mukteşid* (Kahire: Dâru'l-Ḥadîs, 1425/2004), 3/201; İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Muḡnî*, 4/238; Kaçır, "Uluslararası İslam Ekonomisi, Finans ve Etik Kongresi Tam Metin Bildiriler Kitabı", 71-72.

gelir elde edilmesi câiz görülmemiştir. Kârın üstlenilen risk karşılığında elde edilmesinin altında yatan sebep de mülkiyettir. Kur'an-ı Kerîm'de ise risk meselesi doğrudan ele alınmasa da bir hakka üstlenilen sorumluluk karşılığında sahip olunabileceği ilkesini ortaya koyan âyetlerin bulunduğu görülmektedir.

Mülkiyet gereği murâbaha sözleşmesinin hem özü itibariyle hem de bu sözleşmeden elde edilen gelirin meşru olabilmesi için ticari bir eylem olan bu sözleşmede de karşı karşıya kalınan risklerin üstlenilmesi gerekir. Bir tarafın kendisini her türlü riskten korumak suretiyle kâr elde etmeye çalışması ortaya konulan eylemi ticari bir eylemden çıkarıp ribâ eylemine dönüştürürken elde edilen gelir de kâr değil ribâ olur. Bu sebeple mülkiyet gereği hem malda hem de malın tesliminde ortaya çıkan kusurların da üstlenilmesi gerekir. Günümüz katılım bankacılığında uygulanan murâbaha sözleşmesinin maddelerine bakıldığında ise onların sözleşme maddelerine ilave ettikleri birtakım maddelerle kendilerini risklerden koruyarak gelir elde etmeye çalıştıkları görülmektedir. İşte bu durum katılım bankalarında uygulanan murâbaha sözleşmesinin İslam hukukunun genel prensiplerine uygun olup olmadığına dair tartışmaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu sebeple faizsiz işlem yapma amaçlarının olduğunu belirten katılım bankalarının kendilerini teslim ve mülkiyet riskinden korumak suretiyle ileri sürdükleri murâbaha sözleşmesi maddelerini İslam hukukunun genel prensipleri çerçevesinde yeniden gözden geçirmeleri gerekmektedir.

Kaynakça

- Albaraka Türk Katılım Bankası. “Murabaha Akdi Müşteri Bilgilendirme Formu”, 07 Nisan 2022.
- Bâbertî, Ebû ‘Abdullâh Muḥammed b. Muḥammed b. Maḥmûd. *el-İnâye fî şerḥi'l-hidâye*. 10 Cilt. Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1489/1970.
- Bağdâdî, Ebû Muḥammed Gıyâsüddîn Gânim b. Muḥammed. *Mecma'u'd-ḍamânât*. b.y.: Dâru'l-Kütübî'l-İslâmî, ts.
- Bardakoğlu, Ali. “Berâet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/470-471. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Bayındır, Servet. *İslâm Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2005.
- Bedreddîn el-Ba'î, Ebû ‘Abdullâh Muḥammed b. ‘Alî b. Aḥmed Bedreddîn el-Ba'î. *Muḥtaşaru'l-fetâvâ el-muşriyye li'İbn-Teymiyye*. thk. ‘Abdu'l-Mecîd Selîm - Muḥammed Ḥâmid el-Fakî. b.y.: y.y., ts.
- Çiftçi, Tuğba. “Murabahada Hukuki İlişkiler”. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 31/4 (2023).
- Ebû Dâvûd, Suleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. 4 Cilt. Delhi: el-Maṭba'atu'l-Enşâriyye, 1323.
- Ebû Naşr el-Cevherî, Ebû Naşr İsmail b. Ḥammâd el-Cevherî el-Fârâbî. *Tâcu'l-luğa ve şîḥâhu'l-'arabiyye*. thk. Aḥmed ‘Abdulḡafûr ‘Aṭṭâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1407/1987.
- Ebû Zehre, Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ. *et-Tekâfülü'l-ictimâ'î fi'l-islâm*. Kahire: Dâru'l-Fikr, 1991.
- Efendi, Ali Haydar. *Dürerü'l-hükkâm şerhu mecelleti'l-ahkâm*. 4 Cilt. b.y.: Darü'l-Cil, 1. Basım, 1991.
- Ercan Kalkan, Merve - Deniz, Veli. “Risk Kavramı Üzerine”. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi* 13/48 (2013).
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. Basım, 2005.
- Feyyûmî, Ebû'l-‘Abbâs Aḥmed b. Muḥammed b. ‘Alî el-Ḥamevî. *el-Mişbâhu'l-munîr fî ḡarîbî's-şerḥi'l-kebîr*. 3 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005.
- Ḥalîl b. Aḥmed, Ebû ‘Abdurrahmân el-Ḥalîl b. Aḥmed el-Ferâhîdî. *Kitâbu'l-'Ayn*. thk. Meḥdî el-Maḥzûmî - İbrâhîm es-Sâmerrâî. 8 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1988.

- Hammâd, Hamza Abdülkerîm Muhammed. *Mehâtürü'l-istismâr fi'l-mesârifî'l-islâmiyye*. Amman: Dârü'n-Nefâis, 2008.
- Haţîb eş-Şirbînî, Şems ed-Dîn Muhammed b. Ahmed eş-Şâfi'î. *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzî'l-minhâc*. 6 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415/1994.
- İbn Kâyyim el-Cevziyye, Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zür'aî ed-Dimaşkî el-Hanbelî. *Zâdu'l-me'âd fî hedyi hayri'l-ibâd*. 5 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1415/1994.
- İbn Kudâme el-Makdisî, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn 'Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâ'îlî. *el-Muğnî*. thk. Tâhâ ez-Zeynî vd. 10 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Şâhîr, 1388/1968-1389/1969.
- İbn Mâce, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sunenu İbn Mâce*. thk. Şu'ayb el-'Arna'ût. 5 Cilt. b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem b. Ali Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 1414.
- İbn Mâze, Ebu'l-Me'âlî Maḥmûd b. Ahmed b. Abdulaziz b. 'Omar b. Mâze el-Hanefî. *el-Muḥîṭu'l-burhânî fî'l-fıkhi'n-nu'mânî*. thk. 'Abdulkerîm Sâmi el-Cundî. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2004.
- İbn Nuceym, Zeynuddîn b. İbrahîm b. Muhammed el-Mısrî. *el-Baḥru'r-râik şerḥu kenzi'd-daḳâik*. 8 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 2. Basım, ts.
- İbn Ruşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ruşd el-Kurṭubî. *Bidâyetu'l-muctehid ve nihâyetu'l-mukteşid*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Ḥadîs, 1425/2004.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-'Abbâs Taḳiyyüddîn Ahmed b. 'Abdilḥalîm b. Mecdiddîn 'Abdisselâm el-Harrânî. *el-Mustedrek 'alâ mecmû'î'l-fetâvâ - İbn Teymiyye*. b.y.: y.y., 1418.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-'Abbâs Taḳiyyüddîn Ahmed b. 'Abdilḥalîm b. Mecdiddîn 'Abdisselâm el-Harrânî. *Mecmu'atu'r-resâil ve'l-mesâil*. b.y.: y.y., ts.
- İbn 'Âbidîn, Muhammed Emîn b. 'Omer b. 'Abdil'azîz el-Huseynî ed-Dimeşkî. *Reddu'l-muḥtâr 'alâ'd-durri'l-muḥtâr*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2. Basım, 1412/1992.
- İbnu'l-Humâm, Kemâluddîn Muhammed b. 'Abdulvahîd b. 'Abdilḥamîd b. es-Sivâsî. *Fethu'l-kadîr*. 10 Cilt. Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1389/1970.
- İmâre, Muhammed. *Kâmusü'l-mustalahâtî'l-iktisâdiyyefî'l-hadâreti'l-islâmiyye*. Beyrut: Dârü's-Şurûk, 1993.
- Kaçır, Temel. "İslam Hukukunda Kazancın Meşruiyetine Etki Eden Risk Faktörü (Katılım Bankacılığı Uygulamaları Örnekliğinde)". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (2020).
- Kaçır, Temel. "Uluslararası İslam Ekonomisi, Finans ve Etik Kongresi Tam Metin Bildiriler Kitabı". *Katılım Bankacılığında Uygulanan Murabaha Yöntemindeki Risk Faktörünün İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi*. İstanbul: Umuttepe Yayınları, 2019.
- Karaman, Hayreddin - Çağrı, Mustafa. *Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsiri*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2007.
- Kâsânî, 'Alâ'uddîn Ebûbekir b. Mes'ûd b. Ahmed el-Hanefî. *Bedâ'i'u's-şanâ'i' fî tertîbi's-şerâ'i'*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1406/1986.
- Komisyon. *el-Mevsûatü'l-fıkhiyye*. 45 Cilt. Kuveyt: Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuunî'l-İslâmiyye, 2. Basım, 1427.
- Kudûrî, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed. *Muḥtaşaru'l-kudûrî fî'l-fıkhi'l-hanefî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- Kurâ, Muhammed el-Ulâ. "el-Mehâtür fî sıyağî't-temvîli'l-masrafi el-İslâmî". *Havliyyetü'l Bereke* 6 (2004).
- Kuveyt Türk Katılım Bankası. "Genel Kredi Sözleşmesi", 01 Eylül 2023.
- Mâlik b. Enes, Ebû 'Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî. *el-Muvaṭṭa' (Rivâyetu Ebî Muṣ'ab)*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf - Maḥmûd Ḥalîl. 2 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1412.

- Merğînânî, Ebu'l-Hasen 'Alî b. Ebûbekr el-Ferğânî. *el-Hidâye fî şerhi bidâyeti'l-mubtedî*. thk. Tâllâl Yûsuf. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâşi'l-'Arabî, ts.
- Mevşilî, Ebu'l-Fađl 'Abdullâh b. Maĥmûd el-Ĥaneî. *el-İhtiyâr li-ta'îlî'l-muĥtâr*. thk. 'Abdullaîf Muĥammed 'Abdurrahmân. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1426/2005.
- Muĥammed b. Aĥmed ed-Desûkî, Şemsuddîn Ebû 'Abdillâh Muĥammed b. Aĥmed b. 'Arafe ed-Desûkî. *Hâşiyetu'd-desûkî 'alâ's-şerhî'l-kebûr*. 4 Cilt. b.y.: y.y., ts.
- Mustafa, i'dad İbrâhim vd. *el-Mu'cemü'l-vasît*. y.y.: Dârü'd-Da've, ts.
- Nesâî, Ebû 'Abdurrahmân Aĥmed b. Şu'ayb el-Ĥorâsânî. *Mi'etu Ĥadîş sâķıta min suneni'n-nesâî el-kubrâ*. b.y.: y.y., ts.
- Nesefî, Ebû'l-Berekât 'Abdullâh b. Aĥmed. *Kenzu'd-deķâ'ik*. thk. Sâ'id Bekdâş. Beyrût; Medîne: Dâru'l-Beşâ'iri'l-İslâmiyye; Dâru's-Sirâc, 1432/2011.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Muĥyiddîn Yahyâ b. Şeref. *el-Mecmu' Şerĥu'l-muhezzeb*. b.y.: y.y., ts.
- Onur, Mehmet. *İslam Borçlar Hukukunda Risk Teorisi ve Rizikolu Akitler*. Ankara: Astana Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Öney, Aygan. *İktisadi ve Ticari Terimler Sözlüğü*. Ankara: Turhan Kitapevi, 1978.
- Sadr, Muhammed Bâkır. *İktisâdînâ*. Beyrut: Dâr't-târuf, 10. Basım, 1987.
- Sayım, Ferhat - Er, Selami. "Risk Kavramı ve Bankacılıkta Risk". *Çatı Bilimsel Yayın Organı* 1/4 (2009).
- Seraĥsî, Muĥammed b. Aĥmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-'Eimme. *el-Mebsûṭ*. thk. Ĥalîl Muĥyiddîn el-Meyyis. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1993.
- Şe'âlibî, Ebû Manşûr 'Abdülmelik b. Muĥammed b. İsmâîl. *Şimâru'l-ķulûb fî'l-muḍâf ve'l-mensûb*. b.y.: y.y., ts.
- Şemsuddîn İbn Muflih, Ebû 'Abdullâh Muĥammed b. Muflih b. Muĥammed er-Râmînî el-Ĥanbelî. *el-Furu' ve taşĥîhu'l-furu'*. thk. 'Abdullah b. 'Abdulmuĥsin et-Turķî. 11 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1424/2003.
- Şevkânî, Muĥammed b. 'Alî b. Muĥammed el-Yemenî. *Neylu'l-evṭâr*. thk. 'İşâmuḍḍîn eş-Şabâbîṭî. 8 Cilt. Mısır: Dâru'l-Ĥadîş, 1413/1993.
- Şîrâzî, Ebû İşĥâķ İbrâhîm b. 'Alî. *el-Muhezzeb fî fıkhi'l-imâm eş-şâfi'î*. 3 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, ts.
- Şîrbâsî, Ebû Hazm Ahmed. *el-Mu'cemü'l-iktisâdiyyi'l-islâmî*. Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1981.
- Türkiye Emlak Katılım Bankası. "Genel Kredi Sözleşmesi", t.y.
- Türkiye Emlak Katılım Bankası. "Murabaha Akdi Müşteri Bilgilendirme Formu", t.y.
- Türkiye Finans Katılım Bankası. "Kâr Beyanı ile Satım (Murabaha) Sözleşmesi", 24 Mayıs 2024.
- Uveyza, Adnan Abdullah Muhammed. *Nazariyyetü'l-muhâtara fî'l-iktisâdi'l-islâmî*. Henrdon: el-Ma'hedü'l-Alemî li'l-Fikri'l-İslâmî, 2010.
- Vakıf Katılım Bankası. "Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartları ile Danışma Komitesi Kararları Kapsamında Murabaha Akdine Dayanan Fon Kullanırım Ürünleri Genel Bilgilendirme Formu", 01 Nisan 2022.
- Vakıf Katılım Bankası. "Genel Kredi Sözleşmesi", 20 Temmuz 2017.
- Yıldız, Kemal. *İslâm Sorumluluk Hukuku: Akit Dışı Sorumluluk*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2. Basım, 2013.
- Yılmaz, Şiir. *İktisat Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Zebîdî, Muĥammed b. Muĥammed b. 'Abdurrezzâķ. *Tâcu'l-'Arûs min cevâhiri'l-ķâmûs*. thk. Heyet. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.
- Zerkâ, Mustafâ b. Ahmed b. Muhammed. *Nizâmü't-te'mîn ĥaķîķatüh ve'r-re'yü fîh*. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1984.

Zeyla'î, 'Oşmân b. 'Alî b. Meḥcen el-Bâri'î Faḥruddîn el-Ḥanefî. *Tebyînu'l-ḥaḳâîḳ şerḥu kenzi'd-daḳâîḳ ve ḥâşiyeti's-şelebî*. Bulak; Kahire: el-Maṭba'atu'l-Kubrâ'l-Emîrîyye, 1313.

Ziraat Katılım Bankası. “Murabaha Akdi Müşteri Bilgilendirme Formu”, t.y.

<https://sozluk.gov.tr/>. “TDK”. 12 Aralık 2023